

РОЗДІЛ 1 ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 159.9(075)

DOI <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2026-11-1>**Соломка Едуард Тіберійович,**

ORCID ID: 0000-0001-9411-1016

кандидат психологічних наук, доцент

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЕКСПЕРИМЕНТ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

EXPERIMENT IN PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL RESEARCH

У статті розглянуто сутність, види та особливості педагогічного й психолого-педагогічного експерименту як провідного методу наукового дослідження в освіті. Визначено його роль у перевірці гіпотез, встановленні причинно-наслідкових зв'язків та формуванні нових теоретичних положень. Сформульовано мету, що полягає в концептуальному розкритті змісту поняття «експеримент у психолого-педагогічному дослідженні» та здійсненні його системної характеристики. З'ясовано, що психолого-педагогічний експеримент трактується, як науково обґрунтована та ретельно спланована система організації педагогічного процесу, спрямована на здобуття нового педагогічного знання, перевірку й підтвердження попередньо сформульованих наукових припущень та гіпотез. Окреслено класифікацію експериментів (констатувальний, формувальний, контрольний; паралельний і послідовний; лабораторний, природний та «чистий»), а також вимоги до організації експериментальної ситуації. Охарактеризовано на основі наукових розвідок підходи до проведення різних видів експериментів, акцентовано на дотриманні вимог. Особливу увагу приділено етичним нормам і правилам проведення досліджень, моральному кодексу науковця-педагога, його особистісним якостям та професійній культурі, які забезпечують ефективність професійної діяльності. Підкреслено значення відповідальності, наукової чесності, гуманізму й дотримання принципів безпеки учасників освітнього процесу. Узагальнено підходи українських та зарубіжних учених до визначення поняття «педагогічний експеримент», що демонструє його універсальність і значущість для розвитку педагогічної науки та вдосконалення освітньої практики. Окреслено перспективи подальших досліджень у сфері психолого-педагогічного експерименту, що полягають у вдосконаленні методологічних підходів, аналізі отриманих даних, інтеграції цифрових технологій для узагальнення результатів та їх подальшої практичної апробації в освітньому процесі.

Ключові слова: експеримент, психолого-педагогічний експеримент, експериментальна психологія, експериментальна педагогіка, лабораторний експеримент, природний експеримент, методика експерименту, етика дослідження, наукова культура.

The article examines the essence, types and features of pedagogical and psychological-pedagogical experiment as a leading method of scientific research in education. Its role in testing hypotheses, establishing cause-and-effect relationships and forming new theoretical positions is determined. The goal is formulated, which consists in conceptually revealing the content of the concept of «experiment in psychological-pedagogical research» and implementing its systemic characteristics. It is established that psychological-pedagogical experiment is interpreted as a scientifically substantiated and carefully planned system of organizing the pedagogical process, aimed at obtaining new pedagogical knowledge, testing and confirming previously formulated scientific assumptions and hypotheses. The classification of experiments (confirmatory, formative, control; parallel and sequential; laboratory, natural and «pure»), as well as the requirements for organizing an experimental situation are outlined. On the basis of scientific research, the approaches to conducting various types of experiments are characterized, with an emphasis on compliance with the requirements. Special attention is paid to ethical norms and rules for conducting research, the moral code of the scientist-teacher, his/her personal qualities and professional culture, which ensure the effectiveness of professional activity. The importance of responsibility, scientific honesty, humanism and adherence to the principles of safety of participants in the educational process is emphasized. The approaches of Ukrainian and foreign scientists to defining the concept of «pedagogical experiment» are summarized, which demonstrates its universality and significance for the development of pedagogical science and the improvement of educational practice. The prospects for

further research in the field of psychological and pedagogical experiment are outlined, which consist in improving methodological approaches, analyzing the data obtained, integrating digital technologies to generalize the results and their further practical testing in the educational process.

Key words: experiment, psycho-pedagogical experiment, experimental psychology, experimental pedagogy, laboratory experiment, natural experiment, experiment methodology, research ethics, scientific culture.

Постановка проблеми. У процесі дослідження педагогічних явищ застосовується широкий спектр методів, серед яких експериментальні підходи займають особливе місце. Експеримент має фундаментальне значення для розвитку будь-якої науки, адже саме він забезпечує можливість перевірки та уточнення теоретичних положень у контрольованих умовах. Варто зазначити, що чим менш формалізованою є наукова галузь, тим більшої ваги набуває експериментальний метод.

У дисциплінах, що характеризуються високим рівнем формалізації та використанням математичного апарату, значна частина результатів може бути отримана й обґрунтована на основі теоретичних моделей та вже накопиченого емпіричного матеріалу. Натомість у науках із недостатньо розвиненою аксіоматикою та формальними засобами доведення експеримент виступає практично єдиним способом підтвердження достовірності висунутих гіпотез і результатів теоретичного пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій традиції експеримент розглядається як провідний метод дослідження, що забезпечує перевірку гіпотез, виявлення закономірностей та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Різноманітним аспектам його застосування присвячено праці зарубіжних дослідників, серед яких Дж. Гласс, Р. Готтсданкер, Д. Кемпбелл, У. Кокрен, Дж. Стенлі та інші, які акцентували увагу на методологічних і практичних особливостях експериментальних процедур.

Українські вчені підкреслюють, що він є комплексом методів, які забезпечують об'єктивну та доказову перевірку гіпотез, дозволяють глибше дослідити ефективність нововведень у педагогічному процесі, порівняти значення різних факторів і виявити умови реалізації педагогічних завдань. Так, у працях Г.Г. Ващенко експеримент розглядається як можливість розкласти явище на складові елементи та досліджувати кожен із них окремо, що підвищує точність аналізу [1]. О. Е. Жосан підкреслює, що педагогічний експеримент є формою організації інноваційної діяльності, яка ґрунтується на нормативних документах та узагальненні досвіду експериментальної роботи освітніх закладів [3].

Експеримент у науковій традиції розглядається як провідний метод дослідження, що

забезпечує перевірку гіпотез, виявлення закономірностей та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Українські та зарубіжні вчені підкреслюють його значення як універсального інструменту пізнання, який поєднує методологічну різноманітність, практичну спрямованість та інноваційний потенціал у розвитку педагогічної науки.

Мета статті – концептуальне розкриття змісту поняття «експеримент у психолого-педагогічному дослідженні» та здійснення його системної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Експеримент виступає одним із провідних методів пізнання психічної реальності, дослідження явищ свідомості, діяльності та процесів навчання й виховання. Протягом більш ніж століття він посідає пріоритетне місце у вітчизняній психології та педагогії. Початки становлення експериментального методу слід віднести до 70–80-х років XIX століття, коли активно обговорювалися його роль і значення у контексті формування нових наукових напрямів – експериментальної психології та експериментальної педагогіки. Саме в цей період науковці зосередили увагу на розробленні змісту освіти та пошуку найбільш ефективних засобів, прийомів і методів навчання та виховання молодого покоління [6].

Психолого-педагогічний експеримент – це метод наукового дослідження, який дозволяє простежити зміни психологічних характеристик особистості під впливом педагогічних чинників. Його сутність полягає у створенні контрольованих умов, що дають змогу досліднику не лише спостерігати за перебігом освітнього процесу, а й аналізувати, як саме педагогічні дії впливають на розвиток особистості, формування пізнавальних здібностей, емоційної сфери та соціальної поведінки учня.

Такий експеримент забезпечує об'єктивність отриманих результатів, оскільки дозволяє виділити причинно-наслідкові зв'язки між педагогічним впливом і психологічними змінами. Він є важливим інструментом для перевірки гіпотез, розроблення нових методик навчання й виховання, а також для удосконалення освітньої практики.

Психолого-педагогічний експеримент є науково обґрунтованою та ретельно спланованою системою організації педагогічного процесу, спрямованою на відкриття нового педагогічного знання,

перевірку й підтвердження попередньо сформульованих наукових припущень та гіпотез. Він виступає комплексним методом дослідження, що передбачає інтеграцію різних підходів – спостереження, бесіди, інтерв'ю, анкетування, діагностичних контрольних робіт, а також моделювання спеціально створених ситуацій. Застосування експерименту забезпечує об'єктивну та доказову перевірку достовірності педагогічних гіпотез. Ефективність його проведення залежить від низки умов: попереднього глибокого теоретичного та історичного аналізу явища, вивчення масової практики для конкретизації завдань експерименту; чіткого формулювання гіпотези з виокремленням її новизни та суперечностей, що потребують підтвердження; визначення завдань і критеріїв оцінки, які дозволяють об'єктивно досліджувати явища; коректного встановлення мінімально необхідної кількості експериментальних об'єктів. Важливим чинником є також тривалість експерименту, яка визначається на основі попереднього досвіду дослідницької роботи. На відміну від інших методів, педагогічний експеримент створює умови для перевірки ефективності нововведень у навчально-виховному процесі, порівняння ролі та впливу різних чинників на перебіг педагогічного процесу, вибору оптимальних факторів для організації конкретних ситуацій навчання й виховання, виявлення умов реалізації педагогічних завдань, а також дослідження специфіки та закономірностей протікання педагогічного процесу в конкретних, у тому числі й спеціально заданих, умовах. Таким чином, педагогічний експеримент виступає універсальним методом, що дозволяє не лише перевіряти гіпотези, а й формувати практичні рекомендації для експерименту використовується для визначення рівня знань, умінь і навичок учнів за матеріалами формульованого експерименту, що дає змогу оцінити його ефективність і підтвердити достовірність отриманих результатів. Вказані види педагогічного експерименту взаємопов'язані та утворюють цілісну систему дослідницьких методів, яка забезпечує комплексне вивчення й удосконалення освітнього процесу.

У педагогічній науці залежно від логічної структури доведення гіпотези розрізняють паралельний та послідовний експерименти. Паралельний експеримент передбачає створення експериментальної групи, на яку здійснюється вплив незалежною змінною, після чого її стан порівнюється з контрольною групою, що не зазнавала такого впливу. Послідовний експеримент полягає у вивченні тієї самої групи до й після введення

незалежної змінної [5]. Відбір контрольної групи найчастіше здійснюється двома способами: за частотою розподілу ознак, коли добір проводиться шляхом наближення частот розподілу досліджуваних характеристик у контрольній та експериментальній групах, або попарним способом, коли групи формуються з пар учасників на основі схожості ознак – один учасник потрапляє до експериментальної групи, інший до контрольної.

За рівнем вимог до умов проведення експерименти поділяють на лабораторні, природні та чисті. Природний експеримент здійснюється у звичних умовах навчання й виховання, що дозволяє враховувати та багаторазово відтворювати досліджувані явища. Лабораторний експеримент проводиться у спеціально створених умовах, які забезпечують точний облік та ізоляцію досліджуваних зв'язків від сторонніх впливів. Чистим експериментом називають такий, у якому учасники не знають про його проведення, що дозволяє отримати максимально об'єктивні результати.

Отже, різні види експериментів забезпечують дослідникові можливість вибору оптимальної стратегії для перевірки гіпотез та отримання достовірних даних про педагогічні процеси.

Психолого-педагогічне дослідження завжди пов'язане з роботою з людьми, а отже, потребує від науковця високого рівня етичності та коректності. Важливим складником професійної культури педагога-дослідника є комплекс особистісних якостей, серед яких виокремлюють: доброзичливість, терпіння, витримка та відповідальність. Саме вони забезпечують довіру до результатів дослідження та створюють умови для конструктивної взаємодії з учасниками експерименту. Недостатньо продумані або сумнівні рекомендації, впроваджені в освітній процес, можуть призвести до втрати авторитету наукових висновків, породити недовіру до педагогічних і психологічних досліджень та завдати шкоди розвитку освітньої практики. Тому етична позиція дослідника є не лише моральною вимогою, а й необхідною умовою наукової достовірності та практичної цінності психолого-педагогічних досліджень.

У педагогічних дослідженнях, що безпосередньо пов'язані з роботою з людьми, необхідно суворо дотримуватися етичних норм і правил. Передусім дослідник має отримати офіційний дозвіл керівника навчального закладу на проведення роботи з науково-педагогічними працівниками та студентами. Для цього важливо письмово обґрунтувати характер дослідження, його мету та визначити часові рамки доступу до суб'єктів освітнього

процесу. Завершивши дослідження, дослідник повинен надіслати керівникові закладу короткий звіт або лист із узагальненими результатами виконаної роботи. Такий підхід не лише забезпечує прозорість і коректність дослідження, а й формує довіру до його висновків та сприяє підвищенню наукової культури в освітньому середовищі.

Основні вимоги до науковця-педагога охоплюють широкий спектр інтелектуальних, моральних та особистісних якостей, які забезпечують ефективність його професійної діяльності. Насамперед це здатність до інтелектуальної та розумової роботи, що дозволяє вирішувати складні дослідницькі й аналітичні завдання. Важливим є прагнення до істини, адже саме її пошук становить сутність наукової діяльності. Не менш значущими є працьовитість і творчі здібності, які забезпечують створення принципово нового інтелектуального продукту та вирішення завдань, що раніше не мали відповіді.

Науковець-педагог має бути допитливим, цікавитися новим, перетворюючи цю цікавість у постійне прагнення до знань. Йому необхідні широкий науковий кругозір і глибина знань, а також воля й завзятість у досягненні поставлених цілей. Важливими рисами є самокритичність і готовність сприймати критику з боку колег, строгість і коректність мислення, інтелігентність, такт і самоконтроль.

До професійних вимог належить також здатність приймати рішення, бути чесним, справедливим і щирим у своїй діяльності. Водночас науковець-педагог має володіти умінням переконувати людей, що дозволяє йому ефективно поширювати наукові ідеї та впливати на розвиток освітньої практики. Таким чином, сукупність цих якостей формує високий рівень наукової та педагогічної культури, необхідної для успішної реалізації професійної діяльності.

Моральний кодекс наукового працівника становить систему норм і правил, що визначають етичні засади його професійної діяльності. Він передбачає обов'язок інформувати суспільство про можливі негативні наслідки застосування наукових відкриттів чи результатів досліджень, а також недопустимість проведення експериментів, небезпечних для здоров'я людини. Науковець несе особисту відповідальність за результати своєї роботи та має моральний обов'язок виховувати молоде покоління в дусі гуманізму, чесності й порядності. Важливим є критичне ставлення до власних досягнень, дотримання принципів наукової чесності, скромності та коректності.

Кодекс категорично забороняє плагіат і водночас зобов'язує дослідника відстоювати власні ідеї та концепції, незалежно від авторитетів чи кон'юнктурних обставин. Можемо узагальнити, що моральний кодекс формує основу наукової культури, забезпечує довіру до результатів досліджень і сприяє розвитку науки в гуманістичному та відповідальному напрямі.

Основними етичними правилами виконання педагогічних досліджень є дотримання принципів безпеки, конфіденційності та поваги до учасників. Передусім дослідник має усвідомлювати можливий стан ризику, в якому перебуватимуть суб'єкти дослідження, та враховувати його при плануванні експерименту. Уся інформація, отримана про учасників, повинна залишатися конфіденційною, за винятком випадків, передбачених законодавством. Якщо результати дослідження публікуються чи презентуються на наукових форумах, необхідно забезпечити анонімність учасників. Важливим є також право учасників на зворотний зв'язок щодо отриманих результатів [2].

До початку дослідження дослідник має чітко окреслити обов'язки та відповідальність як учасників, так і власну. Він не може нехтувати правом учасника відмовитися від участі до початку експерименту чи припинити її у будь-який момент. Крім того, дослідник зобов'язаний захищати учасників від фізичного та психологічного дискомфорту, ушкоджень і небезпеки, що можуть виникнути в процесі дослідження. Якщо існує ймовірність ризику, учасники мають бути заздалегідь проінформовані про це. Таким чином, етичні правила педагогічних досліджень забезпечують не лише наукову достовірність результатів, а й гуманістичний характер взаємодії між дослідником та учасниками.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, психолого-педагогічний експеримент слід розглядати як науково обґрунтовану та ретельно сплановану систему організації педагогічного процесу, спрямовану на здобуття нового педагогічного знання, перевірку й підтвердження попередньо сформульованих наукових припущень та гіпотез.

Цей метод виступає комплексним інструментом дослідження, що передбачає інтеграцію різних підходів – спостереження, бесіди, інтерв'ю, анкетування, діагностичних контрольних робіт, а також моделювання спеціально створених ситуацій. Його застосування забезпечує об'єктивну та доказову перевірку достовірності педагогічних гіпотез.

Ключові умови ефективності психолого-педагогічного експерименту полягають у забезпеченні наукової обґрунтованості та практичної достовірності дослідження. Передусім необхідним є попередній глибокий теоретичний та історичний аналіз досліджуваного явища, а також вивчення масової практики, що дозволяє максимально конкретизувати завдання експерименту. Важливим етапом є чітке формулювання гіпотези з виокремленням її новизни, суперечностей та положень, які потребують експериментального підтвердження. Ефективність дослідження забезпечується також визначенням завдань експерименту та критеріїв оцінки, що дають змогу об'єктивно досліджувати явища й отримувати достовірні результати. Не менш значущим є коректне встановлення мінімально необхідної кількості експериментальних об'єктів, що гарантує репрезентативність вибірки та наукову валідність висновків. Таким чином, дотримання

зазначених умов створює підґрунтя для отримання науково обґрунтованих результатів і підвищує цінність експерименту для педагогічної та психологічної практики.

Ефективність психолого-педагогічного експерименту значною мірою залежить від його тривалості, яка визначається на основі попереднього досвіду дослідницької роботи.

Перспективи подальших досліджень у сфері психолого-педагогічного експерименту полягають у вдосконаленні методологічних підходів, інтеграції цифрових технологій для збору та аналізу даних, вивченні індивідуальних траєкторій розвитку учнів, проведенні порівняльних міжнародних досліджень, поглибленні етичного виміру експериментальної діяльності та практичній апробації отриманих результатів в освітньому процесі. Дотримання цих напрямів сприятиме підвищенню ефективності педагогічної науки та вдосконаленню освітньої практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ващенко Г. Г. Загальні методи педагогічного дослідження. Київ, 1997. 256 с.
2. Горбунова В. В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень. *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 3. С. 18–23.
3. Жосан О. Е. Організація та проведення педагогічного експерименту в освітніх закладах. Кіровоград : КОІППО ім. В. Сухомлинського, 2015. 112 с.
4. Закон України «Про академічну доброчесність» від 18 грудня 2025 р. № 10392. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/269207.html> (дата звернення: 25.12.2025).
5. Логіка та методологія наукового пізнання. Київ, 2007. URL: <http://refine.org.ua/> (дата звернення: 26.12.2025).
6. Методи педагогічних досліджень. Київ : МОН, 2007. URL: <http://www.readbookz.com/book/> (дата звернення: 24.12.2025).
7. Педагогіка: навчальний посібник / За ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2012.
8. Поняття про науку. Основи наукових досліджень. URL: <http://www.edu.playex.org/index.php/> (дата звернення: 23.12.2025).

Соломка Е. Т.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)

Дата першого надходження статті до видання: 13.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.02.2026

